Az irodalmi-esztétikai humor teológiai értelmezésének és alkalmazásának kísérlete

Betekintés a keresztény-magyar terminológia megújulásának műhelyébe: Gárdonyi Géza iróniája és a mezei magyarság

[Mottó: „** A humor a jövő költészete.**” – Reviczky Gyula]

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Bevezetés

A Vigilia folyóirat 80 éves jubileuma alkalmából tavaly meghirdette esszéíró pályázatát[1]. A kiírók a keresztény értelmiségiekről és korunk társadalmában vállalható szerepükről várták felnőtt és fiatal gondolkodók írásait. Esszémben a humort ajánlottam teológusoknak vállalható életprogramként az értelmiségiek felé való nyitáshoz.

Mi a humor?

A humort most nem élcként, tréfaként, viccként, bohózatként, nevettető dologként tárgyalom, a szó talán leginkább hétköznapi értelmében, hanem határozott szembeszegüléssel az iróniával, a gúnnyal és a szarkazmussal. Szükségünk van az utóbb felsoroltakra is, de észrevételeim szerint annyira eluralkodtak már a társadalmi kommunikációban, hogy még nagyobb szükségünk lehet egy olyan forrásra, ami a tragikum és a komikum problémáját sajátos és gyakorlatban alkalmazható formában hozza közel egymáshoz. Szükségünk lesz a paradoxont idéző fogalmazásra, mert sok fonáksággal találkozunk. A humor afféle rendszerhiba.

Hogy a humor jelentéséhez közelebb kerüljünk, próbáljuk megközelíteni a humoros ember személyét. Pauler Ákost idézem: „Humora annak van, ki az élet bármely helyzetében meglátja úgy a komikus, mint a tragikus vonásokat. Mert az értékes emberi tényked̈és voltaképen egyidejűleg mindkét vonással bír: tragikus, mert szükségképpen a mulandóságnak van alávetve, komikus pedig, amennyiben aránytalan kis erővel lebírhatatlan nagy feladatok szorgalmazásának szolgálatában áll. Éppen ezért aki az életet legmélyebb átértéssel tekinti, az a humor szemüvegén át nézi[2]”

A humort tehát nem jellemzem magában sem irodalmi-retorikai alakzatként, sem esztétikai minőségként, de fogalmát e két területről eredeztetem. Kibontakozhat valamiféle pszichológiai és szociális értelme is: hogyan képes egyéni élettörténetünkben és a társadalmi folyamatokban termékenyítő mozzanatként megjelenni. Sík Sándor írta, hogy „bizonyos élmények tragikus, mások komikus sorsérzést válthatnak ki, sőt a humor formájában a kettő egyesülhet is.[3]” A humor meghatározását ez a fenti két gondolatkör alapozza meg most számunkra.

---

1 http://vigilia.hu/content/vigilia-pályázat

2 Pauler, 1999, 136. o.

3 Sík, 144-145. o.

Humor a Bibliában

Térjünk rá a bibliai humor kérdésére is. Kezdeném máris egy igen bátor kijelentéssel, ami Reviczky Gyulától származik: a „valódi humoristában föltaláljuk a nép szeretetét, bűneinek megbocsátását s a szegénység kultuszát, ezt a legnemesebb demokráciát, és senki előtt se tessék furcsának, ha azt mondjuk, hogy Jézus az első nagy humorista.[4]”

Jézus tanításában a humorral véleményem szerint akkor találkozunk, amikor például Hegyi Beszédében a személy és közösség számára üdvös és kárhozatos dolgokat igen szemléletes, közérthető képekkel, példázatos, költészeti-retorikai műfajban tárja hallgatósága elé. Amikor kiélezi a kicsi és a nagy, a valóban tragikus és a valóban komikus dolgokat, és e kiélezett feszültséget teologizáló humorban vagy humorizáló teológiában egyesíti.

[Szintén Reviczky fogalmazta meg, hogy „[…] a humorista a bűnbetegek orvosa, vigasztalója; nem fenyegetésekkel, nem jutalomígéretekkel, hanem szánó szelídséggel csepegteti szíveikbe a *belátás* balzsamát, s ujjongással fogad minden megtérő tékozló fiút.[5]”]

Véleményem szerint értelmezhetők a humor eszközével ***is*** Jézusnak egyes beszédei: „Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa.” Azoké tehát, akik kiüresítették és megtagadták magukat, és egyszerűek, gyermekek, mert bíznak Istenben. „Aggódásával pedig ki tudná közületek meghosszabbítani életét csak egy perccel is?”Általában olyan dolgok miatt aggódunk, amik egészségünk számára jelentéktelenek: ilyenkor kicsinyesek vagyunk, és nem látjuk meg a mező liliomainak pompáját. „Miért nézed a szálkát a testvéred szemében, a saját szemedben pedig még a gerendát sem veszed észre?”Ez az egyszerű mondat nyilván a hallgatóság néhány tagját is megmosolyogtathatta. „Erkölcsi fogalmaiban nem volt semmi szigor, semmi ridegség.[6]” – írta szintén Reviczky. Jézus komolyan prédikált, de nem komoran szólította meg az embereket: ezért lehetett követői előtt megnyerő, hiteles, és ezért lett ő maga is rendszerhiba a tanítóhivatal szemében.

[Még egy újszövetségi példa: Mária hálaénekében a hitünk számára kicsinyes dolgok és a lelkünk egészsége számára fontos mozzanatok szembeállítását olvashatjuk: „rátekintett szolgálóleányának megalázott voltára: és íme, mostantól fogva boldognak mond engem minden nemzedék, Hatalmasokat döntött le trónjukról, és megalázottakat emelt fel.” Az Ószövetségben pedig Jeremiás próféta könyvében (2,24) egy számunkra már igencsak meghökkentő természeti képpel él, amikor azt írja hasonlatként, hogy „a pusztához szokott vadszamár […] érzéki kívánságában levegő után kapkod. Ki tudná megfékezni gerjedelmét?” Számos olyan példát lehet találni, amikor régi idők idők prófétája, igehirdetője az egyszerű emberek nyelvén érthetően, számunkra már kissé nyersen, olykor majdnem nevettetően fogalmaz. A Prédikátor pedig olykor már-már blazírt stílusban fogalmazza meg élettapasztalatát arról, hogy mindennek megvan alkalmas ideje, és hogy minden hiábavaló (tegyük hozzá hitünk szerint: hiábavaló minden, ami kicsinyes).]

---

4 Reviczky: Humor és materializmus

5 Reviczky: i. m.

6 Reviczky: i. m.

Lehetséges a teológiai humor?

A hívő számára a tragédia Isten és ember megromlott kapcsolatát jelenti, a komikum pedig az ember kicsinyes elzárkózását az Ige elől: hogy nem képes megtagadni magát, és nem képes lemondani dolgokról. Érezzük a paradoxonhoz rokon helyzetet: komikum és tragikum attól válik ezzé vagy azzá, „melyik" szempontból nézzük. A világ kicsinyessége komikum: hogy nem fogadta be az Igét. Egyben tragikum is, mert Isten szeretetét elutasította, és Jézus kivégzéséhez vezetett. A fonákságot véleményem szerint a humorral, frissíthető eszköztárunkba javasolt egyik alkalmas fogással érdemes megragadni, mert szinte kibékíthetetlen ellentéteket látunk egymásnak feszülni. Jézus tanítását természetesen nem lehet a humor hermeneutikai és esztétikai módszerével egészében értelmezni és magyarázni, továbbadni. Mégis számos új és bárki számára érthető mozzanatot tárhat fel e módszer. Teológusok számára pedig a humor azért lehet fontos, mert emberi részről Isten kegyelmességére egy lehetséges és vállalható választ kínál.

Tanuljunk az irodalmi humortól!

A humor további mondanivalóját és erőforrásait megvilágítják számunkra Arany János költészetének vonatkozó emlékei is. „Átlátni az illető jelenség múló, komikus, fonák voltán: ez egyik eleme (az észbeli) a humornak. Gőg és megvetés nélkül lebegni felette, de lehajolni hozzá, felkarolni, ez második (érzelmi) eleme. Áttekintő eszű, nagyon érzékeny, meleg ember, minő Arany, igen alkalmatos a humorra;[7]" – írta Riedl Frigyes a költő humoráról. Fontos megjegyezni, hogy az igazi humorista nem fölényeskedő, hanem alázatos. Nem fölényes abban az értelemben, hogy valamiféle magasabb helyről beszél az élet gondjainak ismerete nélkül, hanem a szenvedések átélésével. A humorista továbbá valóban „fölényes" annyiban, hogy felette áll az érzelmi-hangulati sodrásnak, mert szilárdságot, tartást nyert.

Riedl így folytatja, hogy „Az emberi élet mulandósága, törekvéseink hiúsága képezi mély alaphangját; szemlélete mintegy magasabb szempontból mutatja neki a világot, a hiúságok e várását és a rajta járó-kelő, egymást könyöklő és taszigáló felebarátainkat.[8]" Észrevehetjük Arany János gondolatvilágának rokonságát a Prédikátoréval is. Mi szükséges hát a humorhoz, hogy kicsírázhasson? Mert véleményem szerint nem ész, műveltség, képzettség vagy mérhető intelligencia kérdése, ahogyan a humor magyarázói közül többen vélték, hanem a nyitottságé és a lét, Teremtőnk iránti gyermeki bizalomé, és az életigenlés képességéé. A humorhoz „kettő kell mindenekelőtt: sok szeretet és sok csalódás. Az elsőből veszi a humor melegét, komolyságát, a másodikból, a csalódásból a komikumot, mert minden csalódásban van valami fonákság.[9]"]

[Érdemes felidézni Reviczky Gyula humor-szemléletének értékelését: „Reviczky Gyula majdhogynem teljesen megtagadja a komikus és a humoros jelenség közti rokonságot. Amivel viszont a humort akarta fölértékelni, saját pesszimista életszemléletének a szellemében. A humorból úgyszólván kizárja az öröm mozzanatát. *A megnyugvást, a megértést, a rezignáltságot, a jóság együttérző mosolyát* hangsúlyozza ki jellemző vonásaként. A humorista lelkét „a kétségbeesés rezignációja s egy csöndes, csak még néha fölkacagó bánat tölti el…" A humor szomorúság, bánat, elkeseredettség. E depresszió oka a „valóság ismerete". A valóság pedig végtelenül szomorú.[10]"]

---

7 uő., 38 .o.

8 uő., 211. o.

9 uő., 213. o.

10 Szalay, 166-167. o.

Teológiai fonákság: paradoxon

Térjünk vissza a teológiai fonákságokhoz. Luther Márton 1518-ban a Heidelbergi Disputáció teológiai tételeiben feltárta a közvetlenül az evangéliumból eredeztethető „fonákságot", az üdvös paradoxont, ami nem más, mint Isten rejtőzködése a teremtettségben. A tételek másrészt értelmezhetőek az ember kicsinyességének tömör megfogalmazásaként is. A teológiatörténetben és hermeneutikában theologia crucisnak nevezett elméletet valójában gyakorlatként kínálta Luther, aki szerint Isten láthatatlanul épülő, terjeszkedő országa a szenvedésben és végső soron a keresztben működik valójában, nem pedig a hatalmasságban, pompában, dicsőségben. Amit eddig mi jónak és sikeresnek ismertünk hit nélkül, az már rossz és kudarc a hit számára.

Isten igazsága nem az ember igazsága. „Bizony, a ti gondolataitok nem az én gondolataim, és a ti utaitok nem az én utaim[11]" Úgy gondolom, hogy a theologia crucis egyáltalán nem összeegyeztethetetlen a humorral, ha megpróbáljuk előkészíteni helyét a teológiai gondolkodásban és az értelmiségiekkel való kapcsolatrendszerben.

A humor a társadalmi gyakorlatban és kommunikációban

A humor jelentésének pontosításához segítségül hívhatnánk az ismert, népszerű irodalmi és közszereplő humoristákat is, de a nevetés gesztusa jóval távolabb áll az általunk vizsgált teológiai humortól, ám nem idegen a teológus számára. Mi is szeretünk nevetni, de a nevetésnek egészen más a természete, nem is segíthet minden helyzetben, inkább a szomorú bölcsek mosolya az igazán érdekes most számunkra. Sík Sándor Esztétikája szerint a „humor elméletírói általában két úton járnak. Vagy a komikum egy nemeként fogják fel [...], vagy a tragikum és a komikum szintézisét látják benne[...]. Azt hiszem mindkét felfogás hiányos. A humorban mindenesetre van komikus elem, de sokkal több is van benne; ezt mutatja az is [...], hogy a humoros nevetés egészen más jellegű, mint a komikum kiváltotta nevetés.[12]"

Mégis, a stand-up comedy mintájára beszélhetnénk egyfajta teológiai műhelyben működő sit-down comedyről is, ami segíthetné a gondolkodó munkáját a hagyományos, kanonikus és akadémikus arzenál mellett. Segíthet mind a teológiai „korlátainkon" belül történő gondolkozáshoz, mind a világi értelmiség felé való nyitáshoz is.

A humor a létezést átható halk életigenlés: hogy a csalódás, szorongás, fáradás és megbotránkozás ellenére vállalom a létbátorságot. Szintén nem lehet tárgyalni pusztán intellektuális-szellemi folyamatként, mert egyetértünk Tillich gondolatával, hogy a „szorongás a végesség, saját végességünk megtapasztalása.[13] Továbbá hogy a „szorongást nem lehet érveléssel eltávolítani.[14]" A szorongás nem tagadhatja meg a valóságot. A szorongás a halál tudomásul vétele. A humor küzdelem a létbátorságért, a tragikum és a komikum helyes felismerésért.

---

11 Ézs 55,8

12 Sík, 151. o.

13 Tillich, 44. o.

14 uő., 23 o.

[Tillich megemlékezik arról, hogy „Luthernek voltak olyan élményei, melyeket a végső kétségbeesés támadásaiként (Anfechtung), a teljes értelmetlenség iszonyatos fenyegetéseként írt le. Ezeket a pillanatokat olyan sátáni támadásnak érezte, mely mindent fenyegetéssel árasztott el: keresztény hitét, munkája eredményét, a reformációt, a bűnök bocsánatát. Ennek a kétségbeesésnek a legszélsőségesebb pillanataiban minden összeomlik, semmi sem marad a létbátorságból [...] Ám számára nem ez volt a végső szó. Végső szó az első parancsolat, hogy Isten Isten. Ez az emberi tapasztalatnak arra a feltétlen elemére emlékeztette, melynek akkor is tudatában lehetünk, ha az értelmetlenség ősmélységében vagyunk. És ez a tudat mentette meg.[15]"]

A tragédia problémájáról Pauler Ákos írta művészetfilozófiai írásában, hogy az „első mozzanat, amely érthetővé teszi a tragédia által okozott élvezetet, az éppen az, hogy a tragédia szemlélete nem gyönyört okoz, hanem az életnek egy bizonyos fokozását idézi elő bennünk.[16]" Jézus követői számára a kereszthalál nemhogy fokozza az életet, hanem Isten kegyelmét jelenti, hogy új életet kaptunk.

[Sík Sándort idézem, akinek művében a „tragikumot és a komikumot dinamikus sorsérzéseknek neveztük, amelyeknek lényege a feszülés, az ellentét. A humorban már nincsen ilyen felületi feszülés, az ellentétek már elsimultak[...]: a humor nem olyan értelemben dinamikus sorsérzés, mint a másik kettő: a humorban már egyensúly van.[17]" Egyensúly helyett a követő számára beszédesebb a megbékélés kifejezés, biblikus-teológiai kifejezéssel: a szövetség, Isten segítsége. A humorból élő teológus megbékélt már a teremtettség valóságával, hiszen Sík Sándor meghatározásában a „humorista az, aki «mindent megért és mindent megbocsát». Mindent megért, tehát a sorsot is, a tragikumot is, a «vég semmiséget» is. Megérti, tehát látja értelmét, elfogadja, magáévá teszi, egyesül vele. így megmarad a tragikum minden eleme, csak épen a remegő feszülés szűnik meg: létrejött az egyensúly. Valójában a sorshelyzet dinamikus volta nem szűnik meg azért: a feszülés nem múlik el, csak mélyebbre vonul. A humorista is átéli sors és lélek viharait, de belül, a mélyben; a felszínre nem engedi; ezen már túlvan, mint aki hullámzó tengeren a hajó orrában áll és a messzeségbe néz: érzi a hajó hánykódását, de a betegségtől mentve marad.[18]" Érdemes egy pillanatra megállnunk, és egy olyan alkotóra emlékeznünk, akitől eddigi ismereteink szerint távol állhatott a humor. Számos alkotó életművét lehetne hasonló paradigmával megkísérelni értelmezni, hogy ez a bizonyos dinamikus sorsérzet vajon mennyire lehetett ihlető forrás, maga a művészet a megbékélés. Johann Sebastian Bach 54. kantátájának második tételében a humor eszközével békélteti a szorongó lelket a hajón történő hánykódás és tenger egyszerű, szemléletes képével.

„Mein Wandel auf der Welt
Ist einer Schiffahrt gleich:
Betrübnis, Kreuz und Not
Sind Wellen, welche mich bedecken
Und auf den Tod
Mich täglich schrecken;
Mein Anker aber, der mich hält,
Ist die Barmherzigkeit,
Womit mein Gott mich oft erfreut."

„Földi életem vándorlása
Hajóúthoz hasonlatos:
A gond, a kereszt és az ínség
Hullámok, melyek elborítnak
És a halállal
Naponta rémisztenek engem;
De megtartó horgonyom
Az irgalom,

15 uő., 177. o.
16 Pauler, 2002., 203. o.
17 Sík, 152. o.
18 uő., 152. o.

Amellyel Isten gyakran megörvendeztet.[19]”]

Sík Sándor gondolatával zárjuk a teológiai fejtegetéseket, mielőtt Gárdonyi Géza iróniájáról és a mezei magyarságról szólnék: a „tragikum és a komikum a humorban egy megértő szeretetnek, egy jóságos bölcsességnek felsőbb egységébe nyugszik el. A tragikus sorsérzés két hullámából itt megmarad a részvét, de a félelem elsimul és szelíd megilletődéssé lesz.[20]”

Gárdonyi Géza iróniája és a mezei magyarság

Gárdonyi Géza életművéhez a teológiai humor kapcsán esszémnek azzal a gondolatával szeretnék közeledni, ami a teológus és értelmiségi személy érthetőségének, világosságának és nyelvének problémáját érinti. Evangélikus körökben egyébként is a reformáció és nemzet tematikájával foglalkozunk az 500. évforduló előtt. A humorista egyik ismertetőjele, hogy természetes módon szól az emberekhez, jól ismeri a különböző társadalmi helyzetű emberek nyelvét. Ismeri saját nyelvét is, nem vét írott és íratlan törvényei ellen azzal, hogy az igét elködösíti.

Gárdonyi Géza Magyarul így! című könyvében az általa „mezei magyarságnak” nevezett helyes magyarságról írt csípős, ma is útmutató és ihlető sorokat ironikus stílusban, de nem öncélú gúnyolódással, hanem jobbító szándékkal. Összegyűjtötte mindazt, amik szerinte rossz szavak, kifejezések. A gyűjtés terjedelménél is megdöbbentőbb, hogy az akkor még többnyire friss magyartalanságok ma is élnek és virulnak, mert a korabeli német-magyar pesti sajtónak és a felelőtlen íróknak, közszereplőknek sikerült annyira elterjeszteniük e szavakat, hogy ma már nem is tűnnek szokatlan fordulatoknak.

A Szómúzeum című kiadványból sorolok fel néhányat: „emberaty (isten), imáncsi (istenfélő), imoda (templom), imodár (pap), istenész (teológus), ördögőrj (megszállottság), tetszmény (dogma).[21]” Másodszor a Nyelvi fogalmak kisszótárából[22] sorolok fel három vonatkozó érdekességet: „istenédmény (teológia), tündérítés (elvonatkoztatás) és önnözet (egyén).” Az efféle nyelvi tévedések kérdését is véleményem szerint a humor pajzsával érdemes megközelíteni: így nem torkollik a párbeszéd személyeskedő sértegetésekbe, hibáztatásokba, és még mosolyt is csalhat arcunkra egy-egy meggyökeresedett vagy szerencsére el nem terjedt kifejezés. Bármikor várható, hogy hasonló, eltévesztett logikával igyekeznek új szavakat, kifejezéseket gyártani jóhiszemű buzgóságból, amik a kifejezni kívánt jelentést sokkal inkább elrejtik, mint világosítják.

Gárdonyi saját gyűjtéséből hoztam a következő példákat. Hitvallásunkban van egy határozószó, amit a latin sub és német unter mintájára Pontius Pilátus alatt kifejezésként ismerünk. Gárdonyi szerint: „nálunk az *alatt* nem időhatározó. Beszélhet nekem a Tihanyi codextől Simonyiig minden penna s minden ajak, német szagot érzek én minden alatton, amelynek

19 Vashegyi György nyersfordítása a Lutheránia fordításának felhasználásával

20 Sík, 153. o.

21 Szómúzeum

22 A nyelvújítás címszóból

nincsen föle vagy felsője.[23]” Ma már talán csak a nyelvet tanulók csodálkoznának el ennek a kifejezésnek a furcsaságán, amit a tudósok latinizmusnak és germanizmusnak neveznek.

A protestáns teológiában a latin sola összetételekkel képzett reformátori hitelvekre a szerző így reagált közvetetten az „egyedül” szónak szerinte helytelen alkalmazása kapcsán, ha a német allein mintájára alkalmazzuk: „szónak jó szó, de ha *csak, csupáncsak, csak az egy* helyett mondja valaki, bizony nem beszél magyarul, ha magyar szóval beszél is. A Révai lexikonban olvasom a *Jócselekedetek* cikkben: Az ember egyedül a hit által üdvözül.” Hátha másodmagával van egyútján az életnek, tisztelt cikkíró úr? Hát csak a remete üdvözülhet?[24]”

[A szentségi liturgiához kapcsolódó jól ismert szavakat is érdemes átgondolnunk, mennyire sikerültek jó magyar fordításban: „Ez az én testem. Ez az én vérem, - hibás fordítása a bibliai mondásnak. Merthiszen nem különböztetés, nincs szó arról, hogy a más teste és vére lehetne. Magyarul tehát talán: Ime az ember. Ime a vérem. Vagy: A testem ez. A vérem ez… Tessék, mondjanak jobbat teologus urak![25]” Így folytatja egy másik cikkben a mutató névmás megkülönböztető funkciójáról: „bibliafordítóink így írták: Ez az én vérem, mely kiontatott… Helyesen Az én vérem ez… Mert ha mondom: ez az én házam, különböztetek más házak között. De Krisztus nem különböztet, mintha valaki állította volna, hogy nem az az ő vére.[26]” A „mindnyájan” vitatott helyességű szóról pedig szintén a német alle, ingesamt értelmét javasolja kerülni, mert „pesti-magyarul az ingesamt is mindnyájan, Pesten kívül azonban valamennyien, valahányan. Ha a pesti magyarnak ez a szó kellene: valamennyien, azt mondja: mind kivétel nélkül (ohne Ausnahme) Hibás tehát a bibliai fordításokban is: igyatok ebből mindnyájan – latinizmus. A mindnyájan [mindannyian] különben jó szó. Az ónyelvben is megvan. Csak akkor rossz, ha a valamennyien helyett írjuk vagy mondjuk.[27]”]

Gárdonyi joggal nem kímélte azt a szavunkat sem, ami Istennel való egyik kommunikációs lehetőségünket jelöli. Szerinte az ima szavunkat „Barczafalvi Szabó Dávid jeles szócsinálász finomította az imádságból.[28]”

[Szintén bibliai szöveg, az irgalmas szamaritánus példázatának címe kapcsán: „aki először írta így, nem tudta, mi a különbség az irgalmas és a könyörületes között.[29]” Könyörületes szavunk egyik jelentése „elnéző, megbocsátó[30]” A Magyar nyelv értelmező szótára is irgalmas szamaritánusként hivatkozik példaként a melléknévre, de közli kissé régies, választékos formában is „a bűnösnek megbocsátó, kegyelmes[31]” tulajdonságként, erényként. Szótériológiai fogalomról is megemlékezett Gárdonyi. „Vélném, hogy a kárhozat hibásan írt szó a kározat helyett.[32]”A mai napig is izgalmas kérdésről, a keresztény-keresztyén kettősségről is nyilatkozott. „Mennyi víz és mennyi ténta! Hogy melyik helyesebb, magyarosabb? Mind a kettő és egyik sem. Mikor a magyarok letették a pogány vallást, krisztiánok lettek, vagyis krisztyánok, kresztyánok, kresztyének, keresztyének. Csakhogy a keresztyén szó tótos ízű volt. A Krisztus és a Krisztián szóból nem képződhettek új szavak. Mert az egyetlen Sebestyénen kívül nem pendül meg vele semmiféle szó se. S nem lehet keresztyelni, nincs keresztykút, keresztyapa, stb. A kereszt szóból azonban képződtek szavak. Lett belőle ige is, határozó is és töméntelen más szószármazék. […] Igy aztán hogy a kereszt szó tőszóvá vált, a keresztyén szót is lassankint fölcserélték a magyarosabban hangzó keresztény szóval. A keresztyén a Krisztián szó magyarosan ejtve, magyar ruhában járó idegen; a keresztyén pedig annak a magyar ruhában járó idegennek a fia, immár teljesen megmagyarosodott származata[33]”]

---

23 19. o. a sajtóhibákat javítva, és saját kiemeléssel, de szöveghűséggel idézem

24 Gárdonyi, 71. o.

25 uő., 96. o.

26 uő., 108. o.

27 uő., 238. o.

28 uő., 163. o.

29 uő., 166. o.

30 A magyar nyelv értelmező szótára. Iv. kötet, 383. o.

31 III. kötet 532. o.

32 Gárdonyi, 179. o.

33 uő., 185. o.

Egy igen érzékeny kérdést, a Miatyánk magyarságának problémáját sem hallgatta el. [„Másnak neve nincs megszentelésben, tehát csak neved, országod, akaratod […] ne vigy minket bizonyára ne engedj.[34]” Számos új fordítási kísérletet[35] követően is várjuk még az egyszerre magyaros és teológiailag hiteles szöveget. Talán egy teológus-értelmiségi összefogással meghirdetett fordítói pályázat segítene megteremteni végre egy általánosan és ökumenikusan elfogadható, világos értelmű, magyaros, könnyen elimádkozható, ismét megtanulható zsoltárszöveget. Bátorságot vehetnénk az angol és német GNB eredményeiből.]

Végül: Isten egyik elterjedt magyar-német nevéről, az Úristenről… „Akadémiánk Helyesírási szabályai arra intenek, hogy ezt a szót nagy Ú-val írjuk. Én meg azt mondom, hogy sehogyse írjuk.[36]”

Előadásomban sajnos nem marad idő kifejteni a nyelvészeti problémákat, de a konferencia digitalizált anyagában elérhetők további források, idézetek.

[Vonatkozó szöveggyűjtemény Simonyi Zsigmondtól: „Nyelvművelésünknek legtöbbször az idegenszerű kifejezésekkel gyűlt meg a baja. A régi latinosságok – mióta nem beszélünk s nem írunk latinul – jobbára el-eltünedeztek (bár a klasszikusoknak kivált régibb magyar fordításaiban csakúgy hemzsegnek). Annál jobban elszaporodtak a németességek, kivált a németségnek a 18. század óta elhatalmasodott politikai és irodalmi hatása miatt. Olyan erős volt a német hatás, hogy számos német kifejezés utánzata általánosan elterjedt és meghonosult.[37]” és „Valahányszor a nyelvújítók találtak a németben olyan szót, amelynek nem tudtak teljes magyar mássát, kapták magukat s pótolták a „hiányt”. Mintha egyik nyelv másiknak a fordítása volna, mintha minden nyelv ugyanazokat a fogalmakat alkotta volna meg szavaiban![38]” „Sok nyelvújítási szó a túlzó nyelvtisztítás (purizmus) terméke. Idegen eredetű, de rég meghonosult, sőt évszázadok óta használt szókat új, eredeti szókkal akartak kiszorítani.[39]” „A szók helyes alkalmazása a helyes magyarság szempontjából époly fontos, mint a helyes mondatszerkesztés, hibás használatuk épúgy sérti és rontja a nyelvérzéket, épúgy elnyomja és pusztítja a magyaros kifejezésmódot, s gyakran romboló hatással van a mondatszerkezet magyarságára is. Beszédünkkel és írásunkkal háromféle célra törekedhetünk: megértetésre, rábeszélésre és gyönyörködtetésre. Az utóbbit esztetikai eszközökkel érhetjük el – szépen hangzó és szép képzeteket keltő kifejezésekkel, – a másik két célt csak értelmes és hatásos kifejezésmóddal lehet elérni. Jól kell ismernünk a szóknak fogalmi értékét és érzelmi mellékjelentését, mert különben könnyen válhatunk homályossá vagy tapintatlanná. De a stílusnak legelső kelléke kétségkívül az érthetőség, szabatosság, világosság, egyszerűség; s itt szem előtt kell tartanunk hallgatónknak vagy olvasónknak műveltségi fokát is[40]”]

Erőt és bátorságot meríthetünk Gárdonyitól bibliafordításhoz, prédikációhoz, de a leginkább hétköznapi találkozásainkhoz is szabatosság, érthetőség, természetes beszéd, műhelyi nyelvészkedés tekintetében. Előfeltevésünk akkor lesz helyes, ha nem mi akarjuk megújítani a nyelvet, hanem engedjük, hogy magából a nyelvből gyarapodjon művelője.

---

34 uő., 235. o.

35 Csia Lajos, Vida Sándor, Czeglédy Sándor, Budai Gergely és általában az evangéliumi kommentárok szerzői saját fordításokkal, és az EFO-féle szöveg

36 342

37 Simonyi, 1903.

38 uő., 58. o.

39 uő., 57. o.

40 uő., 56. o.

Befejezés

A humor alkalmazásának szükségességét és lehetőségeit vizsgáltuk. Előadásomban nem kívántam átfogó elemzést adni a kereszténység és a humor történeti és irodalmi kapcsolatáról. Esszémnek is eredeti célja inkább a figyelemfelkeltés volt, mintsem a rendszerezett okfejtés, konkrét forrásokra történő hivatkozással megírt értekezés. Úgy gondolom, hogy ha egyáltalán beszélünk egy újféle erőforrásról például egy Humorkonferencián, vagy bármilyen alkalmas fórumon, abból csak gyarapodhatnak az értelmiségiek, a teológusok, és bárki, akiknek sikerrel közvetítettük az értékeket. A teológiai humor újragondolásától azt remélem, hogy még sokan megfogalmazzák a lehetséges, és az én szerény lehetőségeimen túlmutató válaszokat. Sík Sándor Imádság humorért című versével szeretném zárni előadásomat.

„Egybelátni mind a kettőt
És eggyé ölelni át:
Erre kérd, míg kérheted még
A Szentlélek humorát.
Több ez, mint távolbalátás,
Közelnél is közelebb,
Ez tanít meg mosolyogni
Szenteket és bölcseket.”

Köszönöm a figyelmet, és tisztelettel köszönöm a meghívást Szőlősgyörökre!

Források:

A magyar nyelv értelmező szótára (szerk. MTA Nyelvtudományi Intézete; Bárczi Géza és Országh László vezetésével szerkesztették Balázs János ... et al.]Akadémiai, Bp.1978,1979,1980.
Gárdonyi Géza: Magyarul így! Dante, Budapest, 1938.
Luther Márton: A 95 tétel (ford.: Zsigmondy Árpád): http://mek.oszk.hu/00200/00203/00203.htm
Hajdu Endre: Szómúzeum. Tinta, Budapest, 2013.
Pauler Ákos: Művészetfilozófiai írások. Kairosz, Bp., 2002.
Pauler Ákos: Bevezetés a filozófiába. Paulus Hungarus, Kairosz, Bp., 1999. [Repr. kiad.]
Riedl Frigyes: Arany János (egyénisége, epikus művészete
Reviczky Gyula: Humor és materializmus. In: Reviczky Gyula művei. Szépirodalmi, Budapest, 1969. | Online: http://mek.oszk.hu/05800/05859/05859.htm#440
Sík Sándor összegyűjtött versei: http://mek.oszk.hu/01000/01065/
Sík Sándor: Esztétika. Universum, Szeged, 1990. | Online: http://www.unitas.hu/sites/default/files/sik_sandor_-_esztetika1.pdf
Simonyi Zsigmond: Helyes magyarság. Athenaeum, Bp., 1903.
Szalay Károly: Komikum, szatíra, humor. Kossuth, Bp., 1983.
Tolcsvay Nagy Gábor (szerk.): Nyelvi fogalmak kisszótára. Korona, Bp., 2000.